شینجیاڭداعى تۇڭعش مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسىنا قادام تاستاعاندا

مادەنیەت ایاسى

انار بۇلت \ شینجیاڭ گازەتىنىڭ ٴتىلشىسى

لیۋ مىڭمىڭ

كۇز بەن قىستىڭ ٴولاراسىندا، جەمسارى اۋدانىنان سولتۇستىككە قاراي 12 كیلومەتر قاشقىنتا ورنالاسقان بەیتیىك بایىرعى قالاسى مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرتى باقشاسىنىڭ شىندە، جەر بەتىنە جايىلا وسكەن التىن ٴتۇستى قامىستار جەلمەن بىرگە ىرعالىپ، بایىرعى قالامەن جاراسىم تاپقان.

10 ـ ايدىك 22 ـ كۇنى مەملەكەتتىك مادەنى مۇرالار مەكەمەسى ۇيىمداستىرعان شینجیاڭنىڭ مادەنى ەسكەرتكىشتەرىن قورعاۋ، پايدالانۋ تابىستارى نەگىزگى تاقىرىپتىق ۇگىت قیمىلى بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتىنا قادام تاستادى، كەلگەندەر بۇت ـ بۇرحاندارىدى جانە قابىرعا سۇرەتتەردى جاقسىنان تاماشالاپ، بەیتیىڭنىڭ تارىحىنىڭ، مادەنیەتىنىڭ تەرەڭ تارتىمدىلىعىن سەزىندى.

بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتى وزەكتى ٴوڭىرىنىڭ يەلەگەن جەر اۋدانى 1.5 شارشى كیلومەتر، ىشكى ـ سىرتقى، ۇلكەن ـ كىشى ەكى قوس قالاعا بولىنگەن، ول ەلىمىزدەگى تاڭ داۋىرىنەن سۇڭ، يۋان داۋىرىنە دەيىنگى تیانشان تاۋىنىڭ سولتۇستىك بوكتەرىندەگى سایاسي، اسكەري ىستەر جانە مادەنیەت ورتالعى، بۇرىنعى زامانداعى باتىس ٴوڭىرىدىڭ كوركەيىپ ـ گۇلدەنۋىندە، ورنىقتىلىعىندا جانە بایىرعى جىبەك جولىنىڭ ىركىلىسىزدىگىندە كەلەلى رول اتقارعان.

1988 ـ جىلى بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتى بۇكىل ەلدىك 3 ـ توپتاعى ٴتۇيىندى قورعالاتىن مادەنى ەسكەرتكىش ورنىدارى قاتارىنا تاڭدالدى، 2013 ـ جىلى 12 ـ ايدا اتالعان ەسكى جۇرت مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسى قاتارىنا ەنگىزىلدى، 2014 ـ جىلى 6 ـ ايدا دۇنیە جۇزىلىك مۇرالار تىزىمدىگىنە ەنگىزىلدى.

ارحەولوگیانى، علمي زەرتتەۋدى، قورعاۋدى، سایاحاتتاۋدى شوعىرلى ٴىبىر تۇلعالاندىردى

بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتىن ارالاپ كورەتىن جولدى بویلاپ جۇرسەڭىز اینالاڭىزداعى قالا قورعانىنىڭ بەینەسىن، قامال وزەنىن نوبایلاپ تانىپ الۋعا بولادى، سوعىس ٴورتى جالىنداپ اتىتاندىعان، اتتى ساربازدار ایىندانعان، ساۋداگەر ـ الپساتارلار جیىلعان كورىنىس قۇددى كوز الدىڭىزدا تۇرعاندداي سەزىنەسىز.

ىشكى قالانىڭ سولتۇستىك قاقپاسىنىڭ سىرتقى قاراۋىل مۇنارا سىندىعى 1 ـ ٴنومىرلى ەسكى جۇرتتا جۇڭگو قوعامدىق عىلىمدار اكادەمیاسى ارحەولوگیالىق زەرتتەۋ ورنىنىڭ زەرتتەۋشىسى گو ـ ۋ تۇرعان بەیتیىك ارحەولوگیا اترەتى قازۋ، كادەگە جاراتۋ قىزمەتىمەن قاربالاس.

"ىشكى قالانىڭ سولتۇستىك قاقپاسىنىڭ سىرتقى قاراۋىل مۇنارا سىندىعى 1 ـ ٴنومىرلى ەسكى جۇرت بیىل 4 ـ ايدىڭ 15 ـ كۇنى قازۋ، كادەگە جاراتۋ جۇمىستارىن باستاپ كەتتى، جەر اۋدانى 800 شارشى مەتر كەلەتىن كولەمدى قۇيما كەسەكتەن قالانعان كوپ بولمەلى قۇرىلىس تاعانىنىڭ ٴتورى سولتۇستىككە، ەسىگى وڭتۇستىككە قاراعان، اۋلا داۋالى بار. تاعانىنىڭ سولتۇستىك داۋالىنىڭ ۇزىندىعى 79.44 مەتر، بۇلىنگەن جەرىنىڭ كەڭدىگى 8.5 مەتر، باتىس داۋالىنىڭ كەڭدىگى 6 مەتر، قازىرگە دەيىن ساقتالعان ۇلكەندى ـ كىشىلى بولمەدەن جەتەۋى بار. جەر بەتىنەن جانە داۋالدان قاراعاندا، ەسكى جۇرتتىڭ جوندەلگەن، باستاپ سالىنعان ۋاقتى گاۋچاڭ حۇيحۇ بەكتىگى مەزگىلى بولۋى مۇمكىن، يۋان داۋىرىنە دەيىن پايدالانىلعان، ەسكى جۇرتتا بايقالعان شىنى سىنىقتارى مەن شاعاتاي حاندىعىنىڭ استاناسى المالدان قازىپ الىنعان ىدىس ـ ىاقتارمەن قارايلاس. العاشقى ادىمداعى جورامال بویىنشا بۇل ارا ماڭىزدى اكىمشىلىك مەكەمە ەسكى جۇرتى بولۋى كەرەك". گو ـ ۋ بىلاي دەدى: بولاشاقتا بۇل ارا بەیتیىك بایىرعى قالاسى مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرتى باقشاسىنىڭ الۋمەتكە كورسەتىلەتىن ٴبىر بولىگىنە اینالاتىن بولادى.

بۇل ارادا كوپتەگەن ادامدار مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسى دەگەن نە؟ دەپ سۇراۋ سالۋى مۇمكىن.

«مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسىن باسقارۋ ادىسىنە» نەگىزدەلگەندە، مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسى "ماڭىزدى ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرتتى جانە وعان تاۋەلدى ورتانى نەگىزگى تۇلعا ەتكەن، علمي زەرتتەۋ، وقۋ ـ اعارتۋ، سەيلەدەۋ جانە تىنىعۋ سیاقتى يقۇاتى بار، ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرتتى زەرتتەۋ، شەشپ ٴتۇسىندىرۋ، قورعاۋ، پايدالانۋ جانە مادەنیەتتى جالعاستىرۋ جاقتارىندا مەملەكەتتىك سىپاتتى ۇلگى كورسەتۋ ٴمانى بار ارنايى بەلگىلەنگەن الۋمەتتىك مادەنیەت كەڭىستىگىن" كورسەتەدى.

قاراپايىمداستىرىپ ايتقاندا، مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسىندا جۇرتشىلدىق ارحەولوگیالىق ورىندى كورۋ، قازىپ الىنعان مادەنى ەسكەرتكىشتەردى تاماشالاۋ، مادەنیەت جاسامپازدىق ونەمدەرىن تۇتىنۋ، ارحەولوگیالىق قازۋ، كادەگە جاراتۋ جانە مادەنى ەسكەرتكىشتەردى قالپىنا كەلتىرۋدى سەزىنۋ، ارحەولوگیالىق ٴتالىمدى، تارىح تاربیەسىن قابىلداۋ ارقىلى ەسكى جۇرت ارقالاپ كەلگەن مادەنیەتتى جانە تارىحتى ىشكەرىلەي ۇعىنىپ، مەملەكەتتىك، ۇلتتىڭ داموۋ باربىسىن ٴتۇسىنىپ، ادامزات قوعامىنىڭ وتكەنى مەن بولاشاعىنا نزدەنىس جاساۋىنا بولادى. كوپشىلىككە تانىس يۋانمیڭيۋان باقشاسى، سانشیڭدۇي ەسكى جۇرتى، چین شىحۋاڭ قابىرى سیاقتىلاردىڭ ٴبارى مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسىنا وزگەرتىلىپ سالىندى، ال بەیتیىك بایىرعى قالاسى شینجیاڭداعى تۇڭعش مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسى بولىپ وتىر.

2013 ـ جىلى بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتى مەملەكەتتىك 2 ـ توپتاعى ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسىنا تاڭدالىپ، مەملەكەتتىك مادەنى مۇرالار مەكەمەسى جاعىنان «ٴىرى ەسكى جۇرتتاردى قورعاۋدىڭ، پايدالانۋدىڭ "14 ـ بەسجىلدىق" ارناۋلى جوسپارىنا» ەنگىزىلدى. كەزىندە "بۇلىنگەن قالا"، "تاڭ داۋىرىندەگى قالا" دەپ اتالعان ەسكى جۇرت قازىر الدەقاشان ارحەولوگیانى، علمي زەرتتەۋدى، قورعاۋدى جانە سایاحاتتاۋدى شوعىرلى ٴبىر تۇلعالاندىرعان مەملەكەتتىك 4A دارەجەلى سایاحات كورىنىس وڭىرىنە اینالىپ ۇلگەردى.

جەمسارى اۋدانى مادەنیەت، دەنە تاربیە، رادیو، تەلەۋیزیا جانە سایاحات مەكەمەسى مادەنى مۇرالاردى قورعاۋ ٴبولىمىنىڭ باستىعى ٴسایدىن ابدۇلا بىلاي دەپ تانىستىردى: ەسكى جۇرت باقشاسى وزەكتى ٴوڭىرىنىڭ يەلەگەن جەر اۋدانى 5000 مۋ، وندا بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتى، بەیتیىك گاۋچاڭ حۇيحۇ بۇتحانا ەسكى جۇرتى مۇراجایى جانە جىبەك جولى بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتى مۇراجایى قامتىلادى، بیىل 90 مىڭ 100 سایاحاتشى (رەت) قابىلدادى.

«بەیتیىك بایىرعى قالاسى ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشاسىنىڭ جالپى تۇلعالىق جوبا-سىندا (باعدارلاما)» كورسەتىلۋىنشە، باقشانىڭ بولاشاقتاعى كورسەتىلەتىن قۇرىلىمى "ٴبىر سارايى، 5 اۋماق" بولادى، ياعني، ەسكى جۇرت مۇراجایى، قالا جۇرتى اۋماعى، باتىس بۇتحانا اۋماعى، شعىس، باتىس توسپا، سازدىق كورىنىس اۋماعى، اۋىل شارۋاشىلىق كورىنىس اۋماعى، كەشەندى باسقارۋ اۋماعى.

كوپ ارنالار ارقىلى نزدەنىس جاساپ، ەسكى جۇرت باقشاسىن جاندىندىرا ٴتۇستى

جىبەك جولى بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتى مۇراجایىندا نەشە وندىاعان كىشىكەنتاي دوس قۇانىشتارىن باسا الماي، بىردە قالانىڭ قورعانىن قالپىنا كەلتىرۋدى سەزىنسە، بىردە بۇتحانالاردىڭ قۇرىلىسىنا ٴۇڭىلدى، بىردە جاندى تۇسىندىرمەگە قۇلاق ٴتۇردى، بۇل جىبەك جولى بەیتیىك مادەنیەت سایاحات قارجى قوسۋ شەكتى سەرىكتەستىگى ۇسىنعان زەرتتەۋ، ۇيرەنۋ، سایاحاتتاتۋ قیمىلى بولىپ، ەسكى جۇرت باقشاسىن، شیاۋڤىنزى سۇرەتشىلەر قىستاعى سیاقتى جەرلەردى بایلانىستىرىپ، بالالارعا تاماشا دا تارتىمدى سەزىنۋ ساباعىن سىلادى.

"ٴار رەتكى جاقىننان سەزىنۋدىڭ، ٴار رەتكى مادەنى ەسكەرتكىشتى ٴوز قولىمەن قالپىنا كەلتىرۋدى سەزىنۋدىڭ ٴبارى جىناقتاپ كەلگەندە، بايىرعى مادەنیەت تامىرىن ۇرپاقتار بویى جالعاستىرۋ بولىپ تابىلادى، بۇل ماڭگى جالعاسىدى"، ـ دەدى جەمسارى اۋدانىنىڭ مەكتەپ وقتۋشىسى سۇن حاۋیۇي.

ەسكى جۇرت باقشاسىن جۇرتشىلدىقتىڭ تۇرمىسىمەن قالاي توعىستىرۋ كەرەك؟ سوڭعى جىلدارى جەمسارى اۋدانىندىق مادەنیەت، دەنە تاربیە، رادیو، تەلەۋیزیا جانە سایاحات مەكەمەسى بەیتیىك ٴىلىمىن زەرتتەۋ اكادەمیاسىمەن، جىبەك جولى بەیتیىك مادەنیەت سایاحات قارجى قوسۋ شەكتى سەرىكەستىگىمەن بىرگە ۇزدىكسىز نزدەنىس جاساپ، علمي زەرتتەۋدى جانە مادەنیەتتى جالپىلاستىرۋدى ورىستەتتى.

تاپتالعان توپىراق، اعاش باعان، قىش قۇبىر... ەڭ جوعارى شەكتە ەسكى جۇرتتىڭ اسىلگى تۇلعاسىن قورعاۋ، ەڭ تومەن كىلىگۇڭ العى شارتىندا ٴتۇسىندىرۋ، ەسكى جۇرتتى قالپىنا كەلتىرۋ ٴۇشىن بەیتیىك بایىرعى قالاسى ينجەنەریالىق قۇرىلىسقا عىلمي دەڭگەيدە تالاپ قويىپ، وسى زامان تەحنولوگیاسىمەن، ماتەریالدارىمەن بەیتیىك گاۋچاڭ حۇيحۇ بۇتحاناسى ەسكى جۇرتىنىڭ قۇم تاباق ۇلگىسىن 1: 20 قاتىناسى بویىنشا جاساپ شقتى.

"دایىندالىڭىز، ٴبىز مىڭ جىلدىڭ الدىندا-عى بۇتحاناعا قايتىپ بارامىز"... ٴبىر جاقتاعى قۇلاي سەزىنۋ اۋماعىندا، جىبەك جولى بەیتیىك مادەنیەت سایاحات قارجى قوسۋ شەكتى سەرىكتەستىگىنىڭ ٴتۇسىندىرۋشىسى زۇلىيا ابابىكىردىڭ باستاۋىندا سەزىنۋ اۋماعىندا تۇرعان كورەرمەندەردىڭ كوز الدىنا ٴاپ ـ ساتتە اسەم قابىرعا سۇرەتتەر، ايىندى بۇتحانالار كورىندى. "'سیفرلاندىرۋ' ماعان جانە كورەرمەندەرگە الدىمىزداعىنىڭ الدەقاشان قاراپايىم ەكسكۇرسیا ەمەس، قايتا ٴبىر رەتكى ناقتى ارحەولوگیا ساپارى ەكەندىگىن سەزىندىردى"، ـ دەدى زۇلىيا.

ٴسایدىن بىلاي دەپ تانىستىردى: بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتى علىم ـ تەحنیكانىڭ كۇشىمەن مادەنى ەسكەرتكىشتى قورعاۋعا قۇات ۇستەدى، جاسامپازدىقتىڭ ومىرشەڭدىگىمەن مادەنیەتتە جاڭالىق جاراتۋدى قاۋلاتتى، سیفرلى تەحنیكا مادەنى ەسكەرتكىشكە جاڭا ٴومىر سىلادى، "بۇل ارادا، كورەرمەندەر ەسكى جۇرتتىڭ جالپى بەينەسىن كورۋمەن بىرگە، بۇتحانا ەسكى جۇرتىنداعى بۇت ـ بۇرحاننىڭ سىرتقى ٴپىشىنى، جاسالۋ تەحنولوگیاسى، قالپىنا كەلتىرۋ، قورعالۋ بارىسى سیاقتىلاردى ۇعىنا الادى. بۇدان سىرت، ٴۇش ولشەمدى لازەرلى جایمالاۋ، جاقتىنان سۇرەتكە الۋ، ولشەۋ، تۇنىق ەكراندىعى كورمە سورەسىندە الما ـ كەزەك جاساندى قالپىنا كەلتىرۋ سیاقتى سیفرلانعان جیۋ تاسىلدەرىمەن قابىرعا سۇرەتتەردىڭ اسلىگى بەينەسىن جانە قالپىنا كەلتىرۋ بارىسىن كورسەتىپ، كورەرمەندەرگە مادەنى ەسكەرتكىشتەرمەن بىرگە تۇرۋ سىندى تارىح كورىنىسىن سەزىندىرەدى".

بایىرعى قالادا سەرۋەندەپ، تارىحتىڭ جاڭعىرىعىنا قۇلاق ٴتۇردى

بەیتیىك بایىرعى قالا ەسكى جۇرتىن باقلاۋ ـ ولشەۋ ورتالىعى تۇعىرىندىعى ۇلكەن ەكراندا سان ـ سیفرلار ۇزبەي كورىنىپ تۇر، اۋانىڭ ىلعالدىعى، تەمپەراتۋرا، سایاحاتشىلاردىڭ تىعىزدىعى سیاقتى ينفورماتسیالاردىڭ ٴبارى كورىنىپ تۇر.

"تۇعىر الىستان مەڭگەرىلەتىن جاساندى سەرىك، باقلاۋ كامەراسى سیاقتى جابدىقتار مەن قۇرىلعىلاردان، ۇلكەن ساندى مالىمەت، بۇلتتىق ەسەپتەۋ سیاقتى ٴبىر قىدىرۋ جاڭا تەحنیكالاردان پايدالانىپ، ەسكى جۇرتقا جان ـ جاقتىلى باقلاۋ جۇرگىزەدى، بۇل قاتىستى باقلاۋ ـ ولشەۋ ساندى مالىمەتتەرىن دەر كەزىندە باقلاۋ ـ ولشەۋ تۇعىرىنا قايتارىپ، الدىن الا تۇسپال جاساۋعا ٴارى سايكەستى قورعاۋ شارالارىن قولدانۋعا قولايلىلىق جاراتادى". بەیتیىك ٴىلمىن زەرتتەۋ اكادەمیاسىنىڭ ۇنەمىلىك دىستەرگە جاۋاپتى ورىنباسار باستىعى جىڭ لي بىلاي دەدى: ادەتتەگى باقشالارمەن سالىستىرعاندا، مەملەكەتتىك ارحەولوگیالىق ەسكى جۇرت باقشا قۇرىلىسىندا نەگىزدىك سیپاتتى، جەتەكشىلىك سیپاتتى رول اتقاراتىنى ـــ ارحەولوگیا قىزمەتى، بۇل ونىڭ ايقىن بەلگىسى، "مادەنیەت مۇرالارى وتە نازىك، دەن قويا قورعاۋدى قاجەت ەتەدى، بۇزىلسا قالپىنا كەلتىرۋ قيىن، سوندىقتان ٴىلمي زەرتتەۋدى نەگىز، مادەنى ەسكەرتكىشتەردى قورعاۋ جاڭا ۇستانىمى مەن سەنىمدى تەحنیكانى تىرەك ەتىپ، تىڭعىلىقتى دا ٴۇنەمدى باسقارۋ ـ باقىلاۋمەن قامتاماسىز ەتۋ كەرەك".

قورعاۋ ٴتىپتى جاقسى ايگىلەۋ ٴۇشىن بولىپ تابىلادى.

گو ـ ۋدى ۋاكىل ەتكەن بەیتیىك ارحەولوگیا اترەتى بایىرعى جۇرتتاردى ارحەولوگیالىق قازۋ، كادەگە جاراتۋ قىزمەتىنە ۇزاق ۋاقىت كۇش سالدى، ولار بوران ـ شاشىندى باستان كەشىرىپ، قاجىرلىلىقپەن قۇلشىنا زەرتتەپ، ماڭىزدى مادەنیەت مۇرالارىن ۇزدىكسىز بايقاپ جانە قازىپ، كادەگە جاراتىپ، قورعاۋ قىزمەتىن ەگجەي ـ تەگجەيلى زەرتتەۋ جەتىستىكتەرىمەن جانە ارحەولوگیالىق قازۋ، كادەگە جاراتۋ بايىنداماالارىمەن قامدادى.

گو ـ ۋ بەیجیىك داشۋەسى ارحەولوگیالىق مادەنى ەسكەرتكىش جانە مۇراجاي ٴىلمى شۇەيۋانىندا وقىپ جۇرگەن كەزىندە لين مەيسۇن پروفەسسوردىڭ "جىبەك جولى ارحەولوگیاسى" ساباعىنا قىزىعادى. 1999 ـ جىلى وقۋ تاۋسقاندان كەيىن، ول جۇڭگو قوعامدىق عىلىمدار اكادەمیاسىنىڭ ارحەولوگیا ورنىنا بولىنەدى، ىلە ـ شالا ول ارحەولوگیا ورنىنىڭ شینجیاڭ اترەتىنە ٴوتىنىش ەتىپ قوسلىپ، شینجیاڭ مەن جىبەك جولىنىڭ تاريحى مەن ارحەولوگیالىق زەرتتەۋىنە ات سالىستى. 2006 ـ جىلى 4 ـ ايدا گاۋچاڭ حۇيحۇ بۇتحاناسىن قورعاۋ ينجەنەرياسىنا سايكەسۋ ٴۇشىن تۇڭعش رەت بەیتیىك بایىرعى قالاسىنا كەلدى. 2011 ـ جىلى 4 ـ ايدا ارحەولوگیا ورنىنىڭ شینجیاڭ اترەتى جەمسارى اۋدانىنداعىلارمەن بىرگە بەیتیىك بایىرعى قالاسىندا ارحەولوگیالىق قازۋ، كادەگە جاراتۋ جانە ىشكەرىلەي زەرتتەۋ جۇرگىزگەندە گو ـ ۋ وسى ارا تاعى كەلدى.

«داۋىل ٴۇزىپ مەرتىگىپ ٴشوپتىڭ بەلى، قار بوراعان جەلدىدە جۇلار جەرى". تاڭ ٴداۋىرىنىڭ اقىنى سىن شىنىنىڭ «توبە ٴبىدى اق قاردا انمەن استاناعا ۇزاتىپ سالۋ» اتتى ولەڭىندە بەیتیىڭنىڭ كورىنىسى سۇرەتتەلگەن. ەسكى جۇرتتىڭ ىشكى ـ سىرتقى قالا وزەكتى قۇرىلىستارى كوزدەن عايىپ بولعانمەن، ٴبىراق قالا قيراندىسى بایىرعى قالانىڭ گۇلدەنۋى مەن قۇلدىراۋىن بايداندداپ تۇرعاندداي، "سول كەزدە مەن سىرتقى قالانىڭ شعىس قاقپاسىن بارلاۋ، قازۋ، كادەگە جاراتۋ قىزمەتىنە جاۋاپتى ەدىم، قۇددى سىن شىن توبە ٴبىدى شعارىپ سالعان 'شعىس قاقپانى' نزدەپ جۇرگەندەي كۇي كەشتىم"، ـ دەدى گو ـ ۋ.

2018 ـ جىلدان باستاپ گو ـ ۋ بەیتیىك بایىرعى قالاسىنىڭ ەسكى جۇرتىن ارحەولوگیالىق قازۋ، كادەگە جاراتۋ قىزمەتىنە جاۋاپتى بولا باستادى، ول ۇيىرمە باستاپ كۇن سايىن ايقىندالا تۇسكەن ەسكى جۇرتتىڭ نوبايىن بىرتىندەپ قالپىتاستىردى. مۇنىڭ شىنىندە جۇرت نازارىن ەڭ اۋداراتىنى 2021 ـ جىلعى "بەیتیان عیبادات ىناسىنىڭ" ٴارپ ويىلعان قىش ىدىستار قالدىعىنىڭ بايقالۋى، ول بەیتیىك بایىرعى قالاسىنىڭ وزەكتى رايونىندا كەزىندە بەیتیان عیبادات ىناسىنىڭ بار ەكەنىن دالەلدەدى، بۇل ۋ زىتیاننىڭ چاڭ ـ ان جىلدارىندا بەیتیان كۇتىمدەۋ دۇكەنىن قۇرۋمەن ٴارى بەیتیىك باساقاتىعندا جالپىلاستىرۋمەن قاتىستى بولۋى مۇمكىن، بۇل تاڭ پاتشالىعىنىڭ باتىس ٴوڭىرىدىڭ ٴار جىكتەگى ٴونەمدى باسقارۋى مەن جونگە سالۋىن دالەلدەدى.

بىلتىر ەسكى جۇرت باقشاسىنا كەلگەننەن بەرى، شینجیاڭ كوركەمونەر شۇەيۋانىنان وقۋ تاۋسقان اسپىرانت ياڭ چۇانیۋي مۇراجايدى ٴتۇسىندىرۋ، بۇددا ٴدىنى اسەمونەرىن زەرتتەۋ سیاقتى قىزمەتتەردى ۇستىنە الدى، وسى جاڭا ۇرپاق تاريح زەرتتەۋشى بىلاي دەپ قارادى: بەیتیىك بایىرعى قالاسى ەسكى جۇرتىن ۋاكىل ەتكەن مادەنى ەسكەرتكىشتەردى ويداعدداي قورعاۋ، ونى ويداعدداي جالعاستىرۋ، ودان ويداعدداي پايدالانۋ نەشە ۇرپاق ادامداردىڭ ۇزدىكسىز جالعاستىرۋىن قاجەت ەتەدى.

بایىرعى قالا ىشىندە سەرۋەندەپ ٴجۇرىپ، تاريحتىڭ جاڭعىرىعىنا قۇلاق تۇرسەك، "مىڭ شاقىرىم شالعايداعى كاسپي تەڭىزىنە قۇلاش ۇرىپ، ۇلى ٴىس تىندىرىپ، ٴۇش ارمیانى قۇدىرەتتەندىرگەن" باتىس وڭىرەدەگى ماڭىزدى قالاشقتاردىڭ اسقاق جىگەرىن سەزىنەسىز، سوندداي ـ اق ۇرپاقتان ـ ۇرپاققا جالعاسقان ەسكى جۇرتتاردى قورعاۋدا تابىندىلىق جاسا عاندارعا اسەرلەنبەي تۇرا المايسىز.

(باسى 1 ـ بەتتە)

جاڭ فاچي تایاۋ ماڭدا جەر تەگستەپ جاتقان قۇرىلىس اترەتىن نۇسقاپ تۇرىپ بىلاي دەدى: بۇل جەدەل سالىنۋ ۇسىنىدەگى نىساننىڭ 3 ـ مەرزىمى. 3 ـ مەرزىمدە بوس استىق تیەۋ رەلیستى جەلسىنەن بىرەۋى جانە 100 مىڭ تونناعا استىق سیلیندىر قامباسى سالىنادى، سول كەزدە وسى نىساننىڭ قامبادا ساقتاۋ قۋاتى ونان ارى جوعارىلايتىن بولادى.

بیىل جىل باسىنان بەرى الاتاۋ ساعاسى استىق يمپورت ەتەتىن بەلگىلەنگەن شەكارا وتكەلىنىڭ تولىمدىلىعىنان تولىق پايدالانىپ، استىقتى زاپاس ساقتاۋ، وڭدەۋ كاسىپ سالاسىن ارقاۋ ەتىپ، ٴبىر توپ باستاماشى كاسىپورىندارىدى بىرگە تەبۋگە باۋرادى، قاتىستى كاسىپ سالاسى نسانداري بىركەس ـ تىركەس سالىنىپ وندىرىسكە قوسىلىپ، كەمەلدى كاسىپ سالاسى تىزبەگىن قالىپتاستىردى.

بىرنەشە كۇننەن بەرى الاتاۋ ساعاسى كەشەندى قورعامالى ماڭى باجى اۋماعىنداعى استىق، ماي وڭدەۋ كاسىپ سالاسى سايكەستى نساندارىندا تاعى دا تىڭ بلگەرىلەۋشىلىكتەر بولدى. الاتاۋ ساعاسى شەكارا وتكەلى تەمىر جولىنىڭ قۋاتىن ارتتىرىپ، ونىمدىلىگىن جوعارىلاتۋ نەگىزدىك قۇرىلعى قۇرىلىسى نسانى (1 ـ مەرزىمدىك) كەشەندى قورعامالى باجى اۋماعىنىڭ مۇناي ـ تابيعي گاز جەلسىن جاڭالاۋ نسانى وسىمدىك ماين اۋىستىرىپ تیەۋ جەلسى ايالتالىپ، سناق رەتىندە سكە قوسلۋدا.

الاتاۋ ساعاسى كەشەندى قورعامالى باجى اۋماعىنىڭ مۇناي ـ تابيعي گاز جەلسىن جاڭالاۋ نسانى، باستىسى، بۇرىنعى "4 كەڭ، 4 ولشەمدى" تەمىر جول اۋىستىرىپ تیەۋ جەلسىنەن پايدالانىپ، تەمىر جول تیەۋ ـ ٴتۇسىرۋ شارباق كوپىرى، باك اۋماعى، اۋتوكولىك تیەۋ ـ ٴتۇسىرۋ قۇرىلعىلارى، قۇبىر سیاقتىلاردى جاڭالاپ، كەڭەيتىپ سالىپ، جىلىنا 400 مىڭ تونناعا سۇيىلتىلعان مۇناي گازىن جانە جىلىنا 450 مىڭ تونناعا وسىمدىك ماين تیەۋ ـ ٴتۇسىرۋ قۋاتىن، سوندداي ـ اق 6000 تەكشەمەتر سۇيىلتىلعان مۇناي گازىن جانە 30 مىڭ تەكشەمەتر وسىمدىك ماين ساقتاۋ قۋاتىن قالىپتاستىردى.

"رەسمي تاسىمالداۋعا بەرىلگەننەن كەيىن، وسىمدىك مايى پويەزبەن قازاقستاننان تىكە كەشەندى قورعامالى باجى اۋماعىنا جەتكىزىلەدى". الاتاۋ ساعاسى كەشەندى قورعامالى باجى اۋماعى جىنگاڭ اشۋ شەكتى جاۋاپكەرشىلىك سەرىكتەستىگى قۇرىلىس ٴبولىمىنىڭ جاۋاپتىسى چىن يانپىڭ بىلاي دەدى: نسانعا ورنالاستىرىلعان وسىمدىك ماين ساقتاۋ باگى استىق، ماي وڭدەۋ كاسىپورىندارىنا وسىمدىك ماين قامبادا ساقتاۋ جاعىنان قىزمەت وتەيدى. ولشەمدى رەلیستەگى تەمىر جول جەلسى وسىمدىك ماين ەل ىشىندەگى باسقا ولكەلەرگە جەتكىزىپ، استىق، ماي وڭدەۋ كاسىپورىندارىنا ونان ارى قولايلىلىق جاراتتى.

وسى نسان سالىنىپ بولعاننان كەيىن، الاتاۋ ساعاسى ەل ىشىندە ەكىنشى، باتىس سولتۇستىك وڭىردە تۇڭعش بولىپ، تەمىر جول ارقىلى سۇيىلتىلعان مۇناي گازىن يمپورت ەتەتىن وتكەلگە اینالادى.

الاتاۋ ساعاسى جینمۇ بیو علىم ـ تەحنیكا شەكتى سەرىكتەستىگىنىڭ باس دیرەكتورى ياڭ حايچۇان وسى وسىمدىك ماين اۋىستىرىپ تیەۋ جەلسىنە قاتتى قىزعادى. ول بىلاي دەدى: "وندىرىسكە قوسىلعاننان كەيىن، قازاقستاننان تىكەلەي يمپورت ەتىلگەن وسىمدىك شیكى ماين سۇرىپتاپ، كاسىپورىننىڭ ٴوندىرىس شیكىزاتىن مولايتۇعا بولادى".

كەشەندى قورعامالى باجى اۋماعىنداعى ازىقتىق ماي وندىرۋمەن اینالىسقان كاسىپورىن رەتىندە، جینمۇ بیو علىم ـ تەحنیكا شەكتى سەرىكتەستىگىنىڭ 2 ـ مەرزىمدىك نسانى سناق رەتىندە ٴوندىرىس جۇرگىزۋ ساتىسىندا تۇر، رەسمي سكە قوسىلعاننان كەيىن، كاسىپورىننىڭ جىلدىق سۇرىپتالعان ماي ٴوندىرۋ قۋاتى 60 مىڭ تونناعا ارتادى.

"بیىل ٴبىز 120 مىڭ تونناعا ٴونىم وندىردىك، مۇنىڭ 40 پايىزى ەل ىشىندەگى باسقا ولكەلەرگە ساتىلدى"، ـ دەدى ياڭ حايچۇان.

الاتاۋ ساعاسى كەشەندى قورعامالى باجى اۋماعىن باسقارۋ كومیتەتىنىڭ ورىنباسار مەڭگەرۋشىسى تاڭ بو بىلاي دەدى: الاتاۋ ساعاسى شەكارا وتكەلىنىڭ ورىن، بايلىق، سایاسات باسىمدىعىنان جاندى پايدالانۋعا، ويداعدداي پايدالانۋعا تاباندى بولىپ، كەدەننەن ٴوتۋ قابىلەتىن جوعارىلاتۋ ارقىلى ساۋدانى ۇلعايتىپ، ساۋدانى ۇلعايتۋ ارقىلى ىرگە تەبۋدى، وڭدەۋدى جەبەپ، يمپورت ـ ەكسپورت ونىمدەرىن مانەرلەۋ ارقىلى سىرتقى ساۋدانىڭ دارەجەسىن جوعارىلاتۋدى ىلگەرىلەتىپ، "ەكىنى ەنگىزۋ، ەكىنى شعارۋ" جانە شەكارا اتتاعان ەلەكتروندى ساۋدا سىندى 5 ۇلكەن كاسىپ سالاسى شوعىرىن كۇش سالا قالىپتاستىردى. قازىر الاتاۋ ساعاسى يمپورت ەتكەن اۋىل شارۋاشىلىق ونىمدەرىن جىنتىكتەي مانەرلەۋ كاسىپ سالاسى شوعىرى العاشقى قادامدا قالىپتاستى. قازىرگە دەيىن بیىل الاتاۋ ساعاسى كەشەندى قورعامالى باجى اۋماعىنان يمپورت ەتىلگەن بىترىندى استىق سايكەس مەزگىلدەگىدەن 155% ارتتى؛ يمپورت ەتىلگەن ماي شیكىزاتى 160 مىڭ تونناعا جەتىپ، سايكەس مەزگىلدەگىدەن 31% ارتتى.

الاتاۋ ساعاسىندا قازىر بار يمپورت ەتىلگەن استىق وڭدەۋ كاسىپورنى 14، كەمەلدى كاسىپ سالاسى تىزبەگى قالىپتاسقان، استىق ـ ماي وڭدەۋ، كادەگە جاراتۋ جوباسى بويىنشا ٴوندىرىس قۋاتى 2 ميلليون تونناداى اسادى، ول بۇراتالا موڭعۇل اۋتونومیالى وبلىسىنىڭ ماڭىزدى كاسىپ سالالارىنىڭ بىرىنە اینالادى.

مەكەن ـ جایىمىز: ٴۇرىمجى قالاسى حۇڭيۋان سولتۇستىك جولى 500 ـ ٴنومىر، تاراتۋ ورتالىعى: 5593062، جارناما باسقارماسى: 8830000 پوچتا ٴنومىرى: 830028، ايلىق باعاسى 19 يۋان، جىلدىق باعاسى 228 يۋان